

Андрій Грубінко,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та
конституціоналізму, директор Центру
стратегічної аналітики
та міжнародних студій Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4856-5831>

ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ: ДОСВІД КАНАДИ

У статті представлено результати дослідження головних етичних принципів діяльності суддів в зарубіжних країнах на прикладі судової системи Канади. На основі нормативних актів, матеріалів судової практики, рекомендацій Ради судочинства Канади та наукових публікацій розглянуто особливості нормативної фіксації та реалізації таких етичних принципів діяльності суддів Канади, як принципи суддівської незалежності, сумлінності, рівності, неупередженості, позапартійності, необхідності.

Встановлено, що правова система та судова практика Канади особливу увагу приділяє таким етичним принципам діяльності суддів, як принципи суддівської незалежності, сумлінності, рівності, неупередженості, позапартійності, необхідності. Особливу увагу відведено регламентації участі судді в громадському житті, його залученні до політичних процесів, наявності в нього минулого роботи в підприємницьких структурах, корпоративної етики взаємодії судді з колегами та іншими сторонами слухання, зокрема, адвокатами, уникнення конфлікту інтересів, навіть вимогам до етичної поведінки його родичів. Чимало норм і практичних аспектів діяльності суддів в Канаді варто додатково врахувати в українській практиці судочинства.

Ключові слова: етичні принципи, судді, судочинство, судова система, Канада.

Hrubinko A.

Ethical principles of judges' activity: Canadian experience

The article presents the results of a study of the main ethical principles of judges' activities in foreign countries on the example of the Canadian judicial system. On the basis of regulations, case law, recommendations of the Judicial Council of Canada and scientific publications, the author examines the peculiarities of regulatory fixation and implementation of such ethical principles of judicial activity in Canada as the principles of judicial independence, good faith, equality, impartiality, non-partisanship, and necessity.

The well-known ethical and legal principles of judicial activity in democratic states governed by the rule of law include the following requirements for judges: to exercise their judicial functions independently and without outside influence; to reject firmly any attempt to influence their decisions in any case before the court outside the due process of law; to promote and support measures and safeguards aimed at maintaining and strengthening the institutional and operational independence of the judiciary; to demonstrate and maintain high standards of judicial conduct.

The author establishes that the legal system and case law of Canada pay special attention to such ethical principles of judges' activities as the principles of judicial independence, good faith, equality, impartiality, non-partisanship, and necessity. Particular attention is paid to the regulation of a judge's participation in public life, his or her involvement in political processes, his or her past work in business structures, corporate ethics of interaction between a judge and colleagues and other parties to a hearing, including lawyers, avoidance of conflicts of interest, and even requirements for ethical behavior of his or her relatives. Many of the rules and practical aspects of judges' activities in Canada should be additionally taken into account in the Ukrainian judicial practice.

Keywords: ethical principles, judges, judicial proceedings, judicial system, Canada.

Постановка проблеми. Здатність правової системи будь якої держави ефективно функціонувати та здійснювати правосуддя, якого потребують і на яке заслуговують громадяни, значною мірою залежить від етичних стандартів представників суддівського корпусу. В судовій системі Канади як одній з провідних демократичних держав світу цьому питанню приділяють особливу увагу. Затвердження та реалізація загальноприйнятої етичної системи координат допомагає судовій системі виконувати свої обов'язки та

забезпечує обізнаність громадськості з принципами, якими судді повинні керуватися у своєму особистому та професійному житті.

Вивчення досвіду організації та здійснення судочинства в провідних демократіях світу, серед яких є Канада, залишається актуальним для України, система судочинства якої, як і загальною правовою системою, перебуває на завершальному етапі комплексного та глибинного багаторічного реформування.

Мета дослідження – пізнати особливості стандартів судочинства в Канаді шляхом вивчення головних етичних принципів функціонування судової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження системи судочинства Канади представлені в багатьох публікаціях західних (насамперед канадських та американських) дослідників-правників. Серед них виділимо праці П. Аткинсона [1], Дж. Вілсона [2], В. Вілсона [3], В. Елдріджа [4], Б. Нолана [5], П. Перрела [6], Дж. Томаса [7], Дж. Шамана [8]. Серед українських дослідників дана тема не набула значної уваги та відповідно не отримала великих напрацювань. Серед наявних небагатьох праць виділяються глибиною аналізу статті Л. Бардаченко [9], Ю. Варуц [10], В. Шишкіна [11]. Тому дослідження досвіду Канади в розбудові судочинства, в контексті насамперед морально-етичних принципів діяльності суддів, має особливу вагу та своєчасність, особливо в умовах утвердження реформ системи судочинства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незалежна судова система – це право кожного громадянина Канади, бо стосується гарантування і дотримання його прав і свобод. Суддя повинен бути вільним і повинен сприйматися як такий, що може приймати рішення чесно і неупереджено на основі закону та доказів, без зовнішнього тиску чи впливу і без страху перед чийось втручанням. Судді зобов'язані підтримувати і захищати суддівську незалежність в індивідуальному та інституційному вимірах не як привілей суддівської посади, а як гарантоване Конституцією право кожного громадянина на розгляд і вирішення спорів неупередженими суддями.

Незалежність судової влади характеризує як стан свідомості, так і сукупність інституційних та оперативних механізмів. Перше стосується фактичної неупередженості судді, а друге – визначення відносин між судовою владою та іншими гілками влади з метою забезпечення як реальності, так і видимості незалежності та неупередженості. Незалежність суддів – це статус або відносини, що ґрунтуються на об'єктивних умовах або гарантіях, а також стан свідомості або ставлення у реальному суспільстві до здійснення судових функцій. Об'єктивні умови та гарантії включають, наприклад, безпеку перебування на посаді, безпеку винагороди та імунітет від цивільної відповідальності за судові дії [12, р. 7].

Отже, розглянемо детальніше. Першою вимогою до судді є здатність ухвалювати незалежні та неупереджені рішення. Звідси – *принцип суддівської незалежності*. Однак незалежність суддів – це не лише питання належних зовнішніх та операційних механізмів. Обов'язок судді полягає в тому, щоб застосовувати закон так, як він/вона його розуміє, без страху чи прихильності і незалежно від того, популярне це рішення чи ні. Це є наріжним каменем верховенства права. Судді індивідуально та колективно повинні захищати, заохочувати та відстоювати суддівську незалежність. Судді, безумовно, повинні відкидати неналежні спроби сторін у справі, політиків, чиновників або інших осіб вплинути на їхні рішення.

Можна з упевненістю припустити, що кожен суддя знає, що спроби впливу на суд можуть здійснюватися публічно в залі судового засідання лише адвокатами або учасниками судового процесу. Утім досвід показує, що інші особи не знають або свідомо нехтують цим елементарним правилом, і, цілком ймовірно, що будь-який суддя з часом буде піддаватися спробам *ex parte* з боку сторін або інших осіб вплинути на його рішення у справах, що розглядаються в судовому засіданні [2, р. 54-55].

З огляду на незалежність, надану суддям, вони несуть колективну відповідальність за дотримання високих стандартів поведінки. Верховенство права і незалежність судової влади залежать насамперед від довіри суспільства. Як зазначає професор Б. Нолан, незалежність суддів та суддівська етика мають симбіотичний зв'язок [5, р. 874]. Суспільне визнання та підтримка судових рішень залежить від суспільної впевненості в чесності та незалежності суддів, а це, в свою чергу, залежить від дотримання суддями високих стандартів поведінки. Судді повинні бути пильними щодо будь-яких спроб підірвати їхню інституційну або операційну незалежність.

Судді також повинні визнати, що не всі знайомі з цими поняттями та їхнім впливом на суддівські обов'язки. Тому інформування громадськості про судову владу та незалежність суддів стає важливою функцією, оскільки нерозуміння може підірвати довіру громадськості до судової влади. Наприклад, існує небезпека неправильного сприйняття характеру взаємовідносин між судовою та виконавчою владою, особливо з огляду на подвійну роль Генерального прокурора в системі канадської юрисдикції [7, р. 106].

Суддів часто просять виконувати функції слідчих комісарів. Розглядаючи таке прохання, суддя повинен ретельно обміркувати наслідки прийняття такого призначення для незалежності суддів. Існують приклади того, як суддівські комісари ставали учасниками публічної полеміки, піддавалися критиці і ставали в незручне становище з боку тих самих урядів, які їх призначили [3].

Здавалося б, немає особливого сенсу в тому, щоб ретельно дбати про відокремлення судді від політики і зробити його цілком незалежним від виконавчої влади, а потім поставити його на посаду Королівського уповноваженого, де його неупередженість може бути піддана нападкам, а його висновки – незалежно від того, наскільки правильними та законними вони можуть бути – можливо витлумачені як такі, що надають перевагу одній політичній партії за рахунок іншої. Адже багато розслідувань або комісій ставлять суддю в таке становище, коли він не може уникнути суперечок, що впливає на його репутацію. Більше того, якщо суддя дуже довго не виконує свої звичайні обов'язки, він може втратити відчуття рівноваги і відстороненості. Тоді йому буде нелегко повернутися до нормального життя, пристосувати свій світогляд і звички до суто суддівської роботи [12, р. 20].

Насамперед судді повинні прагнути поводитися *доброчесно*, щоб підтримувати та зміцнювати довіру суспільства до судової влади, докладати всіх зусиль для того, щоб їхня поведінка є бездоганною з точки зору розумних, справедливих і поінформованих осіб. Судді, окрім особистого дотримання цього високого стандарту, повинні заохочувати та підтримувати його дотримання своїми колегами-суддями [8, р. 335]. Суддя повинен демонструвати повагу до закону, чесність у своїх приватних справах і загалом уникати проявів неналежної поведінки.

Судді мають приватне життя і повинні користуватися, наскільки це можливо, правами і свободами громадян загалом. Більше того, суддя, який не має зв'язку з громадськістю, не може бути ефективним. Ні особистий розвиток судді, ні суспільні інтереси не будуть добре забезпечені, якщо судді будуть надмірно ізольовані від громад, яким вони служать. Також правові стандарти часто вимагають застосування критерію розумності. Судове встановлення фактів, що є важливою частиною роботи судді, вимагає оцінки доказів у світлі здорового глузду та досвіду.

Поведінка судді у суді і поза ним обов'язково стане об'єктом громадського контролю та коментарів. Тому судді повинні прийняти певні обмеження щодо своєї діяльності – навіть тієї діяльності, яка не викликала б негативних зауважень, якби її здійснювали інші члени суспільства. Судді повинні дотримуватися тонкого балансу між вимогами суддівської посади та законними потребами особистого життя, розвитку та сім'ї судді. Окрім особистого дотримання високих стандартів поведінки, судді також повинні заохочувати та підтримувати своїх колег, оскільки сумнівна поведінка одного судді відображається на судовій системі в цілому [8, р. 312].

Судді також мають можливість бути обізнаними про поведінку своїх колег. Якщо судді відомі докази, які, на його думку, є достовірними і вказують на високу ймовірність непрофесійної поведінки іншого судді, необхідно розглянути питання про те, як найкраще забезпечити вжиття відповідних заходів з урахуванням суспільних інтересів. Це може включати консультування, запити до колег або інформування голови суду, або заступника голови суду.

Наступний *принцип сумлінності*. Судді повинні сумлінно виконувати свої суддівські обов'язки. Вони повинні присвячувати свою професійну діяльність виконанню суддівських обов'язків у широкому розумінні, які включають не лише головування в суді і прийняття рішень, але й інші судові завдання є важливими до роботи суду. Вони повинні вживати розумних заходів для підтримання та вдосконалення знань, навичок та особистих якостей, необхідних для роботи на посаді судді.

Судді повинні намагатися виконувати всі суддівські обов'язки, включаючи винесення відкладених рішень, з розумною швидкістю. Також вони не повинні вчиняти дії, несумісні з сумлінного виконання суддівських обов'язків або потурати такій поведінці колег. Наприклад, Сократ радив суддям ввічливо слухати, мудро відповідати, тверезо міркувати і неупереджено виносити рішення. Ці суддівські чесноти є головними аспектами суддівської сумлінності. Доречно додати до переліку Сократа чесноту діяти швидко, але старанність не пов'язана насамперед зі швидкістю. Старанність у широкому розумінні полягає у виконанні суддівських обов'язків з майстерністю, ретельністю та увагою, а також з розумною швидкістю.

Відповідно до ст. 55 Закону Канади «Про суддів» (яка застосовується до суддів, призначених на федеральному рівні), судді можуть вільно брати участь у таких заходах, як інші види діяльності, що не відволікають від виконання суддівських обов'язків (наприклад, підприємницька діяльність) [13, р. 16].

У канадському законодавстві визнається також важливість відповідальності судді перед своєю сім'єю. Судді повинні мати достатньо часу для відпочинку та дозвілля, щоб підтримувати фізичне та пси-

хічне здоров'я, а також розумні можливості для вдосконалення навичок і знань, необхідних для ефективного здійснення правосуддя [12, р. 23].

Виконавчі органи влади інколи звертаються до суддів з проханням виконати завдання, які відволікають їх від основної роботи. Судді не повинні приймати таке призначення без консультацій з головою суду, щоб гарантувати, що його прийняття не зашкодить ефективному функціонуванню їхніх судів. Утім, суддівські обов'язки все ж включають адміністративну та іншу позасудову діяльність. Судді мають важливі обов'язки, наприклад, в управлінні справами та на досудових конференціях, а також у комітетах суду. Важливим елементом суддівської діяльності є підвищення кваліфікації та вдосконалення знань, навичок і установок, необхідних для ефективного здійснення правосуддя. Це передбачає участь у програмах безперервної освіти, а також приватне навчання.

Судді мають унікальну можливість робити різноманітний внесок у здійснення правосуддя. Наскільки дозволяє час та з урахуванням обмежень, що накладаються посадою, вони можуть сприяти відправленню правосуддя, наприклад, беручи участь у програмах безперервної юридичної освіти для адвокатів та суддів, а також у заходах, спрямованих на те, щоб зробити закон і судовий процес більш зрозумілими та доступними для громадян.

Сумлінність при виконанні суддівських обов'язків включає в себе прагнення до неупередженого та справедливого застосування закону, ретельність, рішучість, оперативність та запобігання зловживанню процесом і неналежному поведженню зі свідками. Хоча всі ці якості та навички необхідні судді, різноманітність справ та особливості поведінки адвокатів і сторін вимагають від судді, який проводить слухання, акцентувати увагу на одній або декількох сторонах, іноді за рахунок інших, щоб досягти належного балансу. Досягнення такого балансу може бути особливо складним, коли одна сторона представлена адвокатом, а інша – ні [12, р. 27]. Роблячи все можливе, щоб не допустити несправедливої дискримінації непередставленої сторони, суддя повинен бути обережним, щоб зберегти його або її неупередженість.

Обов'язок бути терплячим і ввічливим з усіма, хто звертається до суду, не звільняє суддю від менш важливого обов'язку бути рішучим і швидким у вирішенні судових справ. Остаточним критерієм того, чи вдало суддя поєднав ці складові при розгляді справ у суді, є не лише справедливий розгляд справи, але й те, чи буде вона розглянута у спосіб, який сприймається як справедливий. Загалом, суддя повинен виконувати всі належним чином покладені на нього суддівські обов'язки, бути пунктуальним, якщо тільки інші суддівські обов'язки не перешкоджають цьому, і бути в достатній мірі доступним для виконання всіх покладених на нього обов'язків.

Належна підготовка судових рішень часто є складною та трудомісткою справою. Однак рішення та його мотивування повинні бути підготовлені суддею в найкоротший можливий термін, з урахуванням терміновості справи та інших особливих обставин. Особливими обставинами можуть бути хвороба, тривалість або складність справи, надзвичайно велике робоче навантаження або інші фактори, що унеможливають швидке винесення рішення. У 1985 році Канадська судова рада постановила, що, на її думку, за винятком особливих обставин, відкладені рішення мають бути винесені протягом шести місяців після слухань [2, р. 55].

Звичайно, суддям часто доводиться робити висновки щодо достовірності та виносити рішення про належність поведінки інших осіб. Однак судді повинні уникати коментарів щодо осіб, які не перебувають у суді, за винятком випадків, коли це необхідно для належного розгляду справи [5, р. 877].

Принцип рівності передбачає насамперед рівність у ставленні суддів до сторін процесу та інших учасників справи (зокрема, свідків). Ідеться безумовно про рівність перед законом. Цей принцип у поведінці судді поширюється і на його колег, працівників апарату суду, у відносинах з якими потрібно уникати будь якої дискримінації.

Судді повинні прагнути усвідомлювати і розуміти відмінності, що виникають, наприклад, через стать, расу, релігійні переконання, культуру, етнічне походження, сексуальну орієнтацію або інвалідність. Під час розгляду справи судді повинні відмежовуватися та засуджувати явно недоречні коментарі або поведінку працівників суду, адвокатів чи будь-яких інших осіб, які перебувають під керівництвом судді, що мають сексистський, расистський характер або іншим чином демонструють дискримінацію за ознаками, забороненими законодавством. Також важливо, щоб судді уникали членства в будь-якій організації, про яку їм відомо, що вона практикує будь-яку форму дискримінації, яка суперечить закону [12, р. 35].

Канадське законодавство визнає, що дискримінація пов'язана не лише з намірами, але й з наслідками [4]. Окрім прямих конституційних і законодавчих гарантій, справедливий і чесний розгляд спорів, а також рівне ставлення здавна вважалося невід'ємним атрибутом правосуддя.

Судді не повинні піддаватися впливу установок, заснованих на стереотипах, міфах або упередженнях, тому вони повинні докладати всіх зусиль, щоб розпізнавати, демонструвати чутливість до таких установок і виправляти їх. Судді повинні уникати коментарів, висловлювань, жестів або поведінки, які обгрунтовано можуть бути витлумачені як прояв нечутливості або неповаги до будь кого. Приклади включають недоречні коментарі, засновані на расових, культурних, сексуальних чи інших стереотипах, а також іншу поведінку, яка означає, що особи, які перебувають у суді, не отримають рівної уваги та поваги.

З рівності логічно випливає *принцип неупередженості*. Судді повинні бути і повинні виглядати неупередженими щодо своїх рішень та процесу прийняття рішень. Відповідно до настанов канадського судочинства, судді повинні прагнути до того, щоб їхня поведінка, як у судовому, так і в позасудовому порядку, підтримувала та зміцнювала довіру до себе, судової інституції та судової системи загалом. Судді повинні якомога розумніше вести свої особисті та ділові справи таким чином, щоб звести до мінімуму випадки, в яких необхідно буде відводити суддю від розгляду справ.

Діючи рішуче, зберігаючи твердий контроль над процесом і забезпечуючи оперативність, судді повинні ставитися з належною ввічливістю до всіх присутніх у суді.

Судді можуть вільно брати участь у громадській, благодійній та релігійній діяльності з урахуванням таких обмежень: повинні уникати будь-якої діяльності або об'єднань, які можуть негативно вплинути на їхню неупередженість або перешкоджати виконанню суддівських обов'язків; не повинні вимагати кошти (окрім як від колег по судовій системі або на відповідні судові цілі) або використовувати престиж суддівської посади для таких вимог; повинні уникати участі у справах або організації, які, ймовірно, будуть залучені до судових процесів; не повинні надавати юридичні чи інвестиційні консультації [6, р. 15].

Судді повинні утримуватися від такої поведінки, як членство в групах чи організаціях або участь у публічних дискусіях, яка може підірвати довіру до неупередженості судді щодо питань, які можуть поставити перед судом. Будь-яка партійна політична діяльність має бути припинена після призначення на посаду судді. Суді повинні утримуватися від членства в політичних партіях та збору коштів на політичні цілі, відвідування політичних зібрань та заходів зі збору коштів на політичні цілі, не повинні робити внески на користь політичних партій або кампаній, а також не можуть публічно брати участь у суперечливих політичних дискусіях, за винятком тих, що стосуються питань, які безпосередньо впливають на діяльність судів, незалежність судової влади або фундаментальні аспекти здійснення правосуддя. Також їм заборонено підписувати петиції, що мають на меті вплинути на політичне рішення.

Члени сім'ї судді мають повне право бути політично активними. Однак судді повинні усвідомлювати, що така діяльність близьких родичів може негативно вплинути на сприйняття громадськістю неупередженості судді.

Ще одним важливим питанням є проблема конфлікту інтересів. Судді повинні брати самовідвід у будь-якій справі, в якій, на їхню думку, вони не зможуть судити неупереджено. Також вони повинні заявити самовідвід у будь-якій справі, в якій, на їхню думку, у розумної, справедливої та поінформованої особи виникне обгрунтована підозра щодо конфлікту між особистими інтересами судді (або інтересами його близьких родичів, друзів чи колег) та його обов'язками як судді [12, р. 43].

Дискваліфікація не є доцільною у випадках, якщо питання, яке викликає підозру в можливості конфлікту, є дріб'язковим, не підтверджує правдоподібний аргумент на користь дискваліфікації, жоден інший суд не може бути створений для розгляду справи або через невідкладні обставини бездіяльність може призвести до судової помилки [3].

Незалежність і неупередженість мають фундаментальне значення не лише для спроможності здійснювати правосуддя в конкретній справі, але й для індивідуальної та суспільної довіри до відправлення правосуддя. Без такої довіри система не може користуватися повагою та визнанням, які є необхідними для її ефективного функціонування. Тому важливо, щоб суд сприймався як незалежний і неупереджений.

Обгрунтоване сприйняття того, що судді бракує неупередженості, завдає шкоди судді, судовій системі в цілому та належному відправленню правосуддя. Тому судді повинні уникати навмисного використання слів або поведінки в суді та поза ним, які можуть обгрунтовано викликати враження про відсутність неупередженості. Необгрунтовані догани адвокатам, образливі та некоректні висловлювання на адресу сторін та свідків, заяви, що свідчать про упередженість, а також нестримана та нетерпляча поведінка можуть зруйнувати видимість неупередженості. З іншого боку, судді зобов'язані забезпечити впорядковане та ефективне провадження і не допускати зловживань судовим процесом. Судді повинні дотримуватися тонкого балансу, адже від них очікують як ефективного ведення процесу, так і не створювати будь-яке враження про відсутність неупередженості [12, р. 47].

Вагома увага в канадських підходах до організації судочинства приділяється проблемі громадської активності суддів. Багато осіб, призначених на посаду судді, брали і хочуть продовжувати брати участь в інших формах державної служби. Призначення на посаду судді є важливим як для громади, так і для самого судді, але несе в собі певні ризики. Суддя застосовує закон від імені громади, тому непотрібна ізоляція від громади не сприяє винесенню мудрих і справедливих рішень. Судді не повинні жити на узбіччі суспільства, важливою частиною якого вони є. Чіткі обмеження, за яких судді повинні діяти відповідно до правил громадської та благодійної діяльності є суперечливими. З одного боку, активна участь судді в інших формах публічної служби є корисною як для суспільства, так і для судової системи. З іншого боку, в деяких випадках участь судді може поставити під загрозу сприйняття його неупередженості або призвести до надмірної кількості відводів. У такому випадку суддя повинен (якщо тільки не порушується принцип необхідності) уникати такої діяльності.

У цьому питанні Кодекс поведінки суддів Сполучених Штатів Америки, який застосовується до суддів, призначених на федеральному рівні в США, хоча і не є повністю придатним для прийняття в Канаді, є корисною відправною точкою. За ним суддя може брати участь у громадській та благодійній діяльності, яка не впливає на його неупередженість і не перешкоджає виконанню суддівських обов'язків [12, р. 49]. Суддя може бути посадовою особою, директором, довіреною особою або неюрідичним радником освітньої, релігійної, благодійної, братської чи громадської організації, яка не має на меті отримання економічної або політичної вигоди її членами, за умови дотримання таких обмежень. Суддя не повинен обіймати посаду, якщо існує ймовірність того, що організація буде залучена до розгляду справ, які зазвичай розглядаються суддею. Суддя не повинен вимагати кошти для будь-якої освітньої, релігійної, благодійної, братської чи громадської організації, користуючись своєю посадою. Також він не повинен особисто брати участь у залученні до членства в організації, якщо це може бути сприйняте механізм збору коштів. Він також не повинен надавати інвестиційні консультації організації, але може входити до складу її ради директорів або опікунської ради, навіть якщо вона несе відповідальність за ухвалення інвестиційних рішень. Ці положення спрямовані на досягнення розумного балансу між залученням громадськості та збереженням неупередженості судової влади.

Загалом в Канаді судді можуть бути членами та керівниками громадських і благодійних організацій і, звичайно, користуватися свободою віросповідання. Однак суддя не повинен дозволяти використовувати престиж суддівської посади для збору коштів на певні цілі, якими б гідними вони не були. Цей принцип передбачає, що судді (за винятком звернень до колег) не повинні особисто просити кошти або використовувати своє ім'я для проведення фінансових кампаній. У Коментарях до Кодексу поведінки суддів зазначається, що коли суддя бере безпосередню участь у фінансуванні, у адвокатів або учасників судових процесів, яких агітують, може виникнути спокуса спробувати задобрити суддю, зробивши внесок [6, р. 45]. Судді повинні ретельно зважувати, чи входити до складу рад директорів інших організацій, окрім тих, що відповідають професійним або освітнім вимогам суддів. Неприпустимо (і заборонено), щоб суддя входив до складу Ради директорів комерційного підприємства.

Кілька канадських суддів працювали ректорами університетів або єпархій. Інші входили до складу правління шкіл, лікарень чи благодійних фондів. Така участь зараз може становити ризики, які не були очевидними в минулому. Ці ризики необхідно ретельно зважити. Університети, церкви, благодійні та сервісні організації зараз беруть участь у судових процесах з питань, що викликають суспільні суперечки. Нечувано навіть у недалекому минулому, коли суддя, який виконує обов'язки ректора університету чи єпархії або члена правління може опинитися в незручному становищі, якщо організація буде втягнута в судовий процес або в питання, що викликають суспільні суперечки [14].

Незважаючи на всі зусилля судді, виникатимуть ситуації, коли задля здійснення правосуддя він повинен заявити самовідвід. Коротко згадаємо про проблему конфлікту інтересів. Потенційний конфлікт інтересів виникає тоді, коли особистий інтерес судді (або близьких йому осіб) вступає в протиріччя з його обов'язком здійснювати правосуддя неупереджено. Загалом, суддя не повинен головувати у справі, в якій він або вона має фінансову або майнову зацікавленість, на яку може вплинути її результат, або в якій зацікавленість судді може викликати обґрунтовану відмову від головування у справі. Однак це широко сформульоване правило не можна застосовувати суворо. Наявність страхового полісу, банківського рахунку, кредитної картки або володіння акціями корпорації через взаємний фонд за звичайних обставин не призводить до конфлікту або видимості конфлікту, за винятком випадків, коли результат розгляду справи суддею може суттєво вплинути на такі утримання [12, р. 51].

Частини 1 та 9 статті 234 Цивільного процесуального кодексу Канади чітко визначають ступінь родинних стосунків зі сторонами або захисником, який вимагає відводу судді. Стаття 235 посилається на особисту зацікавленість судді чи його чоловіка або дружини як на підставу для відводу. Модельний кодекс Американської асоціації адвокатів (1990 р.) визначає ступінь родинних зв'язків, який повинен призводити до відводу [15].

Особиста неплатоспроможність та банкрутство створюють різноманітні потенційні труднощі для суддів. Наприклад, суддя може бути притягнутий до відповідальності за дефолт колишнього юридичного партнера або за аварію за участю автомобіля, яким керували його дружина або дитина.

Принцип позапартійності присвячений насамперед позасудовій діяльності суддів. Ідеться про політичну діяльність та іншу поведінку, таку як членство в групах чи організаціях або участь у публічних дебатах, які можуть підірвати неупередженість судді. Експерти одностайні в тому, що будь-яка партійна політична діяльність та об'єднання повинні повністю і однозначно припинитися з вступом на посаду судді.

Судді в Канаді (як і в США та Англії) мають право голосу, і в цьому немає нічого неетичного. Утім наявні загальноновизнані приклади відкритої політичної діяльності, в якій судді не повинні брати участь після призначення. Судді також повинні враховувати, чи може сама лише присутність на певних публічних зібраннях обґрунтовано викликати відчуття поточної політичної заангажованості або поставити під сумнів неупередженість судді у питанні, яке може постати перед судом [2, р. 54]. Оскільки, на нашу думку, грошові пожертви - це лише одним із способів участі в політичній організації, їх створення вважається політичною діяльністю, якою суддя не повинен займатися.

Зрештою *принцип необхідності* передбачає, що суддя, який в іншому випадку був би дискваліфікований, може розглядати і вирішувати справу, якщо його відсутність може призвести до несправедливості. Це може статися, якщо відкладення або помилковий розгляд справи призведе до надмірних труднощів або якщо немає іншого судді, який не був би дискваліфікований за таких же обставин [8, р. 99].

Суддя не повинен виконувати свої обов'язки, якщо існує ймовірність того, що він як довірена особа буде залучений до провадження, яке зазвичай розглядається суддею, або якщо майно, траст або підопічний буде залучений до процесу протилежної сторони в суді, в якому працює суддя, або в суді, що знаходиться під його апеляційною юрисдикцією. Ті ж обмеження на фінансову діяльність, які застосовуються до судді особисто, поширюються і на суддю під час виконання ним функцій довіреної особи [5, р. 899].

Перед суддями також може постати питання, чи повинні вони розглядати справи за участю колишніх клієнтів, членів колишньої юридичної фірми судді або юристів з урядового департаменту чи бюро правової допомоги. При цьому слід враховувати три основні фактори: суддя не повинен займатися справами, щодо яких у нього фактично існує конфлікт інтересів, наприклад, внаслідок того, що до призначення на посаду він мав конфіденційну інформацію з цього питання; варто уникати ситуацій, за яких у розсудливої, справедливої та поінформованої особи може виникнути обґрунтована підозра, що суддя не є неупередженим; суддя не повинен без необхідності брати самовідвід, оскільки це збільшує навантаження на його колег і сприяє затримці в роботі судів [12, р. 53].

Також канадське законодавство дає ряд додаткових рекомендацій, які можуть бути корисними для врахування українським судочинством. Зокрема, суддя, який займався приватною практикою, не повинен розглядати справи, в яких він або його колишня фірма брали безпосередню участь як офіційні радники або в будь-якій іншій якості до призначення на посаду судді. Якщо суддя працював в органах державної влади або в системі безоплатної правової допомоги, настанова не може бути застосована суворо. Розумний підхід полягає в тому, щоб не розглядати справи, розпочаті у відповідному місцевому управлінні до призначення судді на посаду. Щодо колишніх партнерів судді по юридичній фірмі або колег та колишніх клієнтів, традиційним підходом є використання т. зв. «періоду охолодження», який часто встановлюється місцевою традицією на 2, 3 або 5 років, а також в кожному випадку принаймні до тих пір, поки існує будь-яка заборгованість між фірмою та суддею [12, р. 57]. Щодо друзів або родичів, які є адвокатами, застосовується загальне правило щодо конфлікту інтересів, а саме: суддя не повинен засідати там, де у розумної, справедливої та поінформованої особи виникне обґрунтована підозра, що суддя не буде неупередженим.

Висновки. Отже, загальновідомими етичними та правовими засадами суддівської діяльності в демократичних правових державах є такі вимоги до суддів: здійснювати свої судові функції незалежно та без стороннього впливу; рішуче відкидати будь-які спроби вплинути на їхні рішення у будь-якій справі, що перебуває на розгляді суду, поза межами належної процедури суду; заохочувати та підтримувати заходи та гарантії, спрямовані на підтримку та посилення інституційної та операційної незалежності судової влади;

демонструвати та підтримувати високі стандарти суддівської поведінки, щоб зміцнити довіру громадськості, яка є наріжним каменем суддівської незалежності.

Правова система та судова практика Канади особливу увагу приділяє таким етичним принципам діяльності суддів, як принципи суддівської незалежності, сумлінності, рівності, неупередженості, позапартійності, необхідності. Відзначимо, що особливу увагу відведено регламентації участі судді в громадському житті, його залученні до політичних процесів, наявності в нього минулого роботи в підприємницьких структурах, корпоративної етики взаємодії судді з колегами та іншими сторонами слухання, зокрема, адвокатами, уникнення конфлікту інтересів, навіть вимогам до етичної поведінки його родичів. Чимало норм і практичних аспектів діяльності суддів в Канаді варто додатково врахувати в українській практиці судочинства.

Список використаних джерел

1. Atkinson P. P., Atkinson D. *The Canadian Justice System: An Overview*, 5th Edition. LexisNexis, 2020. 248 p.
2. Wilson J. O. *Canadian Judicial Council*. 1980. 114 c.
3. Wilson V. *Minister for Aboriginal and Torres Strait Islander Affairs*. 1996. 70 A.L.J.R. 743.
4. Eldridge V. *British Columbia (Attorney General)*. 1997, 3 S.C.R. 624.
5. Nolan B. *The Role of Judicial Ethics in the Discipline and Removal of Federal Judges*, in *Research Papers of the National Commission on Judicial Discipline & Removal*. Volume I. 1993. pp. 867-912. at 874
6. Perell P. M. *Conflicts of Interest in the Legal Profession*. Toronto: Butterworths Canada Ltd., 1995. 132 p. at 5.
7. Thomas J. B. *Judicial Ethics in Australia*, 2d edition. Sydney: LBC Information Services, 1997. 320 p. at 106-111.
8. Shaman J. M., Lubet S. et al. *Judicial Conduct and Ethics*. 2d edition. Michie, 1995. 643 p. at 335
9. Бардаченко Л. Правосуддя в канадській мантиї. *Правовий тиждень*. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&&newsid=121880> (дата звернення: 10.02.2024)
10. Варуц Ю. О. Конституційне правосуддя: досвід Канади. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини*. Харків, 2016. 53-56.
11. Шишкін В. Судова система Канади. *Право України*. 1995. № 8. С. 37–39.
12. *Ethical Principles for Judges*. Ottawa: Canadian Judicial Council. 2002. 60 p.
13. *Canadian Judicial Council. 30 years. Annual Report 2001-02*. Ottawa, 2003. 61 p. at 16.
14. American Bar Association. *Model Code of Judicial Conduct (2020 Edition)*. URL: https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_code_of_judicial_conduct/ (дата звернення: 06.02.2024)
15. *Code of Civil Procedure (Qc)*, article 465. URL: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en/document/cs/c-25.01> (дата звернення: 06.02.2024)

References

1. Atkinson, P. P. & Atkinson, D. (2020). *The Canadian Justice System: An Overview*, 5th Edition. LexisNexis [in English]
2. Wilson, J. O. (1980). *Canadian Judicial Council* [in English]
3. Wilson, V. (1996). *Minister for Aboriginal and Torres Strait Islander Affairs*, 70 A.L.J.R. 743 [in English]
4. Eldridge, V. (1997). *British Columbia (Attorney General)*, 3 S.C.R. [in English]
5. Nolan, B. (1993). *The Role of Judicial Ethics in the Discipline and Removal of Federal Judges*, in *Research Papers of the National Commission on Judicial Discipline & Removal, I*, 867-912 [in English] at 874
6. Perell, P. M. (1995). *Conflicts of Interest in the Legal Profession*. Toronto: Butterworths Canada Ltd. [in English] at 5.
7. Thomas, J. B. (1997). *Judicial Ethics in Australia*, 2d edition. Sydney: LBC Information Services [in English] at 106-111.
8. Shaman J. M., Lubet S. et al. (1995). *Judicial Conduct and Ethics*. 2d edition. Michie [in English] at 335
9. Bardachenko L. *Pravosuddia v kanadskii mantii [Justice in a Canadian mantle]. Pravovyi tyzhden – Legal week*. Retrieved from <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&&newsid=121880> [in Ukrainian]
10. Varuts, Yu. O. (2016). *Konstytutsiine pravosuddia: dosvid Kanady [Constitutional justice: Canadian experience]. Natsionalni ta mizhnarodni mekhanizmy zakhystu prav liudyny – National and international mechanisms for the protection of human rights*. Kharkiv, 53-56 [in Ukrainian]

11. Shyshkin, V. (1995). Sudova systema Kanady [Judicial system of Canada]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 8, 37-39 [in Ukrainian]
12. *Ethical Principles for Judges* (2002). Ottawa: Canadian Judicial Council [in English]
13. *Canadian Judicial Council. 30 years. Annual Report 2001-02* (2003). Ottawa [in English] at 16.
14. *American Bar Association. Model Code of Judicial Conduct*. 2020. Retrieved from https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_code_of_judicial_conduct/ [in English]
15. *Code of Civil Procedure (Qc)*, article 465. Retrieved from <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en/document/cs/c-25.01> [in English]

Стаття надійшла до редакції 20.02.2024 р.